

UMUMIY O‘RTA TA’LIM MUASSASALARIDA TARBIYA FANINI O‘QITISHDA KOMPETENSIYAVIY YONDASHUVNING METODIK ASOSLARI

Niyozova Moxichexra Abdushukurovna

Toshkent iqtisodiyot va soliq texnikumi katta o‘qituvchisi

Annotatsiya: *O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining tashabbusi bilan o‘zbek “Pedagogika” fani tarixida ilk bor “Tarbiya” yangi fani ishlab chiqarildi, bu borada Ozbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “Umumiy o‘rta ta’lim muassasalarida “Tarbiya” fanini bosqichma-bosqich amaliyotga joriy etish chora- tadbirlari to‘g‘risida”gi qarori qabul qilindi. Tarbiya - bu ota-onalar, ta’lim muassasalari va jamiyat tomonidan bolalarni tarbiyalashning ongli va maqsadli jarayoni bo‘lib, u bolalarning yoshi, psixologik va individual xususiyatlarini hisobga olish asosida amalga oshiriladi.*

Kalit so‘zlar: *Ma’naviyat, xususiyat, aqliy tarbiya, axloqiy tarbiya taraqqiyot, tarbiya.*

Zamonaviy maktab oldida har tomonlama yetuk, ma’naviy boy, axloqan pok va jismonan sog‘lom shaxsni tarbiyalash vazifasi turibdi. Ushbu muhim masalani hal etish zamonaviy tarbiya usullari tizimidan samarali foydalanishni taqozo etadi. Tarbiya metodlari va usullarini chuqur bilish nafaqat o‘qituvchilar va tarbiyachilar, balki ota-onalar hamda bolalarni tarbiyalash bilan shug‘ullanadigan barcha insonlar uchun ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Tarbiya metodlari va usullari o‘z maqsadi, mazmuni va mohiyatiga ko‘ra axloqiy-diniy yo‘nalishdagi usullardan tubdan farq qiladi. Mamlakatimizda bolalarni g‘arazgo‘ylik, molparastlik, ochko‘zlik kabi illatlardan yiroq bo‘lishga, aksincha, umumiy manfaatni shaxsiy manfaatdan ustun qo‘yishga, “Bir kishi hamma uchun, hamma bir kishi uchun” tamoyiliga amal qilgan holda yashashga o‘rgatish tarbiyaning ustuvor yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining tashabbusi bilan 2020 yilda o‘zbek “Pedagogika” fani tarixida ilk bor “Tarbiya” yangi fani ishlab chiqarildi. Bu borada Ozbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020 yil 6 iyuldagi 422-sonli “Umumiy o‘rta ta’lim muassasalarida “Tarbiya” fanini bosqichma-bosqich amaliyotga joriy etish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarori qabul qilindi. Mazkur qaror bilan “Umumiy o‘rta ta’lim muassasalari o‘quvchilari uchun “Tarbiya” fani Konsepsiyasi” tasdiqlandi. Qarorga binoan “Tarbiya” fani amaldagi quyidagi fanlarni qo‘shish hisobiga tashkil etildi:

- Odobnoma
- Vatan tuyg‘usi

- Dunyo dinlar tarixi
- Milly istiqloq g‘oyasi va ma’naviyat asoslari

Tarbiya — bu ota-onalar, ta’lim muassasalari va jamiyat tomonidan bolalarni maqsadli va ongli ravishda shakllantirish jarayoni bo‘lib, u bolalarning yoshi, psixologik holati hamda individual xususiyatlarini hisobga olgan holda amalga oshiriladi.

Bugungi kunda biz texnologiyalar jadal rivojlanayotgan davrda yashayapmiz. Mamlakatimizda amalga oshirilayotgan islohotlar natijasida xalqimizning turmush darajasi yuksalmoqda, barcha sohalarida sezilarli o‘zgarishlar va taraqqiyotlar kuzatilmoqda. Shu bilan birga, ayrim o‘smirlar va yoshlar orasida ma’naviy qadriyatlarning susayib borayotgani, ota-onalarning farzandlar tarbiyasiga nisbatan befarqligi kabi holatlar ham kuzatilmoqda.

Agar bu muammo o‘z vaqtida bartaraf etilmasa, natijada yoshlar orasida befarqlik, bilimsizlik va savodsizlikning ortish xavfi paydo bo‘ladi. Zero, bilimsizlik — savodsizlikning boshlanishidir. Shu holatlarni oldini olish, yoshlarni har tomonlama barkamol shaxs sifatida tarbiyalash maqsadida tarbiya faniga alohida e’tibor qaratilib, u mustaqil fan sifatida shakllantirildi.

Ushbu “Tarbiya” fanining metodologik asoslarini quyidagilar tashkil etadi:

- ta’lim-tarbiyaga oid me’yoriy hujjatlar;
- tarbiya asoslari va manbalari;
- tarbiya qonuniyatlari, metodlari va texnologiyalari;
- tarbiyaning amaliy masalalari.

Aynan mazkur asoslar o‘quv fanining negizini tashkil etadi. Bo‘ljak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilari bu asoslarni talab darajasida o‘zlashtirishi kerak. Aks holda, ularning mazkur fan metodikasi bo‘yicha kasbiy tayyorgarligi talab darajasida bo‘lmaydi. Shuningdek, qaror bilan 2021-2022 o‘quv yilidan boshlab “Tarbiya” fani bo‘yicha pedagog kadrlar tayyorlash yo‘lga qo‘yildi. “Umumiy o‘rta ta’lim muassasalari o‘quvchilari uchun “Tarbiya” fani Kontsepsiyasi”ga ko‘ra, mazkur fanning umumiy asoslarini quyidagilar tashkil etadi:

- huquqiy asoslar;
- tashkiliy asoslar;
- ilmiy-metodik asoslar.

Bunda huquqiy asoslar ta’lim-tarbiyaga oid me’yoriy-huquqiy hujjatlardan iborat, tashkiliy asoslar fanni umumta’lim maktablarida, jumladan, boshlang‘ich ta’limda talab darajasida o‘qitishni va ilmiymetodik asoslar esa fanning metodologiyasini anglatadi.

Qarorga ko‘ra, “Tarbiya” fanining asosiy tamoyillarini quyidagilar tashkil etadi:

- Milliy va umuminsoniy qadriyatlarning ustuvorligi
- Ongli vatanparvarlik ruhini rivojlantirish;

➤ Tarbiya sohasiga doir siyosatni amalga oshirishda ishtirok etuvchi davlat organlari, nodavlat notijorat tashkilotlari va xususiy sektor faoliyatining muvofiqligi hamda mutanosibligi;

➤ Fanga oid zamonaviy ilmiy-tadqiqotlarga asoslanish;

➤ Ochiqlik va shaffoflik;

➤ Tarbiya sohasiga oid tashabbuslarni qo‘llab-quvvatlash va rag‘batlantirish.

Bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining fanga oid tamoyillarni chuqur o‘zlashtirishi zarurdir. Shu sababli oliy pedagogik ta‘lim jarayonida, tarbiyaviy tadbirlarda hamda mustaqil ta‘lim izlanishlarida ushbu tamoyillarni o‘zlashtirish, ularni amaliy faoliyatda qo‘llash ko‘nikmalariga ega bo‘lish va kasbiy faoliyatda ularga amal qilish kompetensiyasini shakllantirish dolzarb masalalardan biridir.

Buning uchun har bir talabaning individual shug‘ullanishi, ustozlar bilan hamkorlikda faol ishlashi hamda tarbiya tamoyillarining hayotdagi ifodasini muntazam o‘rganib borishi talab etiladi. Shu jarayonda oliy ta‘lim muassasalarining imkoniyatlaridan, ta‘lim jarayonining sharoitlaridan va faoliyatning amaliy samaradorligidan oqilona foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi.

Har bir talabaning mazkur fan tamoyillarini, ularning asoslari va istiqbolli maqsad-muddaolarini chuqur o‘zlashtirishi kasbiy tayyorgarlikning asosiy negizlaridan biri hisoblanadi.

Shu bois, O‘zbekiston Respublikasida “Tarbiya” fani konsepsiyasi mazkur fanni davlatning ta‘lim-tarbiya sohasidagi siyosatini amalga oshirishda mavjud bo‘lgan dolzarb muammolarni hal etishga yo‘naltiriladi. Konsepsiya yosh avlod tarbiyasidagi ishlarni yangi bosqichga olib chiqishga qaratilgan ustuvor vazifalar, asosiy maqsad va yo‘nalishlarni belgilab beradi. Shuningdek, Konsepsiyada belgilangan yo‘nalishlar mamlakat yoshlarini ma‘nan va jismonan barkamol qilib tarbiyalash, iqtidori va salohiyatini ro‘yobga chiqarish, ularni davlat va jamiyatning rivojiga keng jalb etish, tashabbuslarini yetarli darajada qo‘llab-quvvatlash maqsadida huquqiy asoslar, iqtisodiy imkoniyatlar va tashkiliy mexanizmlarni yanada kengaytirishga xizmat qiladi.

Konsepsiyada belgilangan vazifalar O‘zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo‘nalishi bo‘yicha Harakatlar strategiyasi talablari, Uzluksiz ma‘naviy tarbiya konsepsiyasi, milliy va jahondagi ilg‘or tajribalar, mamlakatimizdagi ijtimoiy- siyosiy o‘zgarishlar bilan uyg‘un ravishda amalga oshiriladi.

Konsepsiya umumiy o‘rta ta‘lim tizimida o‘quvchilarning yoshiga mos ma‘naviy rivojlanishini ta‘minlash va faol fuqarolik kompetensiyalarini shakllantirish maqsadida umumiy o‘rta ta‘lim maktablarida o‘qitilayotgan “Milliy istiqlool g‘oyasi: asosiy tushuncha va tamoyillar” turkumiga kiruvchi fanlar “Odobnoma”, “Vatan tuyg‘usi”, “Milliy istiqlool

g'oyasi va ma'naviyat asoslari", "Ma'naviyat asoslari", "Dunyo dinlari tarixi" fanlarini birlashtirgan yagona Tarbiya fanining asosiy yo'nalishlarini belgilab beradi. Shu maqsadda, Xitoy Xalq Respublikasi, Singapur, Yaponiya, Koreya Respublikasi, Avstraliya, Germaniya, Buyuk Britaniya, Fransiya va Rossiya Federatsiyasi kabi davlatlarning tajribalari o'rganildi, amaldagi fanlarning o'quv dasturlari har tomonlama qiyosiy tahlil qilindi.

Tarbiya – muayyan, aniq maqsad hamda ijtimoiy-tarixiy tajriba asida shaxsni har tomonlama o'stirish, uning ongi, xulq-atvori va dunyoqarashini tarkib toptirish jarayoni.

Ta'lim-tarbiya jamiyatning asosiy vazifalaridan biri bo'lib, u shaxsni maqsadli va tizimli shakllantirish, keksa avlod tajribasini kelajak avlodga o'zlashtirish, ularning ongi va ijobiy xulq-atvorini rivojlantirish jarayonidir. Keks avlod bilimni ijtimoiy-tarixiy hayotda to'plangan tajribasi, yosh avlodni tarbiyalash jarayoni orqali beradi.

Pedagogika bolani o'qitish va tarbiyalash tajribalarini umumlashtiradi va ta'lim va rivojlanish uchun zarur shart-sharoitlarni belgilaydi.

Tarbiya jamiyatning tarixiy ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlaridan kelib chiqadigan ob'ektiv jarayondir.

Tarbiyaning o'ziga xos xususiyatlari:

- Aniq maqsadga qaratilgan jarayon
- Tarbiyaning variantivligi
- Ko'p qirraligi hamda ikki tomonlama jarayon
- Uzoq muddatli jarayon
- Qarama qarshiliklardan iborat jarayon

Mamlakatimizda milliy tarbiya konsepsiyasi aholining keng qatlamlari, ayniqsa, o'sib kelayotgan yosh avlodning milliy ta'lim- tarbiyasini ta'minlash borasidagi davlatning bugungi siyosati va istiqbollari belgilab beradi. U yangi tarixiy bosqichda milliy tarbiyaning mohiyati, maqsadi, vazifasi va mazmunini tartibga solib, uning komil inson shaxsini shakllantirishdagi roli va mavqeini belgilaydi. Konsepsiya mamlakatimizning butun aholisiga, joylashuvi, millati va irqidan qat'i nazar, komil inson bo'lish uchun ta'limning turli yo'llarini tanlash va amalga oshirish imkonini beradi.

Tarbiya ijtimoiy, madaniy, psixologik va pedagogik hodisa bo'lib, inson hayoti va jamiyat taraqqiyotini tartibga solishga xizmat qiladi. Bu shaxsning shaxsiy rivojlanishi va real hayot oqimiga kirishi va madaniy hayot qurilishi uchun maxsus maqsadli faoliyati sifatida yo'naltirilgan.

Tarbiya maqsadi – davlat, jamiyat va har bir fuqaro manfaatlarini amalga oshirishga qaratilgan davlat maqsad va vazifalarining tarkibiy qismidir. Shuningdek, davlat inson hayoti va faoliyatiga, fuqarolarning milliy tarbiyasiga hissa qo'shadigan qoidalar va

qoidalarini joriy qiladi. Milliy tarbiya fuqaroda yuksak axloqiy fazilatlar, milliy o‘zlikni anglash, insonparvarlik, mustaqillik, fuqarolik pozitsiyasi, tashabbuskorlik va shu kabilarni shakllantiradi. Bunday fuqaro milliy manfaatlardan kelib chiqqan holda ish yurita oladi, jamiyatlardagi salbiy ko‘rinishlarga tanqidiy nazar bilan qaraydi, o‘z vatanini sevadi va uning manfaatlarini himoya qiladi, milliy qadriyatlar egasi sifatida jamiyat taraqqiyotiga hissa qo‘shadi. Milliy tarbiyaning pirovard maqsad va vazifalari komil inson, vatanparvar, milliy g‘urur, intellektual, ma‘naviy-axloqiy, madaniy va boshqa insoniy qadriyatlar sohibini shakllantirishdan iborat. Ta‘lim jarayonida bola o‘zining rivojlanishi uchun zarur bo‘lgan sharoitlardan foydalanishi kerak. Tabiiy va ijtimoiy muhit uning qarashlarini rivojlantiradi.

Tarbiya tushunchasiga turlicha qarash va yondashuvlar mavjud, jumladan, K. D. Ushinskiy o‘z faoliyatining aniq maqsadini ko‘rmaydigan pedagogni qurilish materiallarini bir joyga yig‘ib, undan nima olishni bilmaydigan me‘morga qiyoslaydi.

Pedagog yosh avlodga beriladigan bilim, ishbilarmonlik, malaka, tarbiyaviy tuyg‘ularni biladi, tarbiyaviy ishlarni rejali va maqsadli olib boradi.

Ya.A. Komenskiy "Tarbiyaning maqsad va vazifalari, uning ahamiyati, amalga oshirish yo‘llari shaxsning jamiyatlardagi mavqeiga qarab belgilanishi kerak", "Tarbiya insonni shakllantiradigan va takomillashtiruvchi uyg‘un jarayondir" – Komenskiy ta‘lim maqsadini quyidagi asosiy elementlarga ajratgan:

- insonga hamma narsani bilish – "ilmiy bilim";
- narsalarni va o‘zini o‘zlashtirish – "axloq";
- Xudoga sig‘inish, ob'ektlar – "diniy ta‘lim";
- jismoniy salomatlik – "jismoniy tarbiya".

Xulosa sifatida shuni aytish lozimki, tarbiya tushunchasining lug‘aviy ma‘nosi ilm o‘rgatish, odob-axloq o‘rgatish, jazo berish, ovqatlantirish, tarbiyalash kabi ma‘nolarni o‘z ichiga oladi. Tarbiya so‘zi bugungi kunda qo‘llanilayotgan va ko‘proq axloqiy ma‘noni anglatuvchi tuzilishdan tashqari o‘zbek xalqi farzandlarini tarbiyalashda har qanday kognitiv rivojlanishni ifodalovchi tuzilishga ega. O‘zbek xalqining ming yillik tajribaga asoslangan milliy o‘zligi va ongini kelajak avlodlarga o‘tkazish imkonini beruvchi an‘anaviy ta‘lim/tarbiya usullari mavjud. Oila ham, jamiyat ham tarbiya vazifasini birgalikda bajaradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mirziyoev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. – T.: "O‘zbekiston", 2017
2. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020 yil 6 iyuldagi "Umumiy o‘rta

ta’lim muassasalarida “Tarbiya” fanini bosqichma-bosqich amaliyotga joriy etish chora-tadbirlari to’g’risida”gi 422-son Qarori.

3. Ishmuxammedov R., Abduqodirov A., Pardayev A. Tarbiyada innovatsion texnologiyalar. – T.: Fan va texnologiya, 2010.

4. Quronov M. Mafkura, ta’sirchanlik va uslub: Ma’ruza matni / Ma’sul muharrir: A. Boltayev. – T.: “Ma’naviyat”, 2000. – B. 12, B. 5.